

■ Сакральны календар беларусаў

КОД ПРОДКАЎ ад генетычнай памяці роду да гістарычнай памяці народа

Напрыканцы 2012 года нам пашасціла прымаль у дзень у Міжнароднай канферэнцыі ў Тбілісі, прысвечанай праблемам фарміравання грамадзянскай супольнасці ў краінах СНД. Пасля завяршэння навуковай дыскусіі нас чакала так званая культурная праграма, частку якой заняла вяротаў у рэстаране. Кіраваў бяседай наш грузінскі калега, якога звалі Каха. Слухалі працяглыя мудраслоўці-вішаванні, або тосты, і шчыра зайздросцілі гасцінным грузінам: за тое, што ад іх чулі, за магчымасць пасядзець з гэтымі людзьмі за адным сталом і пагаварыць з іх этыкетнай культуры. А з галавы не выходзілі прымітывізм нашых сучасных (падкрэсліваю, сённяшніх) застоўляў, запрашэнняў напоўніць чарговы кілішак: «Паміж першай і другой куля не павінна праляцець». «Трэцяя чарка — за любоў», а чацвёртая «спакой вышэй (калі такое было)? — за мажыкоў». Пра першую сентацую гаварыць увагуле сорамна. Другая і трэцяя — поўнае непаразуменне. Біблейская традыцыя сцвярджае, што першым Бог стварыў мужчыну, і толькі потым рабыню была ахвяравана дзеля стварэння той, якую мы называем лепшай палавінай чалавецтва. Нічога падобнага не было ў кампаніі грузінскіх калегаў. Сядзелі мы далёка ад паўнач, а там да раз за разам усё гаварыць пра неабходнасць ушанавання Роду. Слухалі, міжволі паранувавалі і спрабавалі знайсці прычыны таго, чаму і калі з намі — беларусамі — здарылася так, што нават на вяселлі толькі напрыканцы (калі вычарпаны рэсурс статыстна-гендарнай паслядоўнасці) і кжаме добрыя словы пра тых, хто прысутнічае за

святочным сталом толькі сімвалічна. І яшчэ адзін успамін. Наша добрая знаёмая расказвала пра тое, як ездзіла на пахаванне свайго сяброўкі ў Ізраіль. Як толькі скончыўся доволі сціплы пахавальны цырыманял, кожны з прысутных сеў у сваю машыну і паехаў дадому. І толькі яна з мужам сталі каля магільні і не маглі зразумець, чаму пасля пахавання родных не ладзілі памінальны стол... Дарэчы, у Тбілісі за сталом сядзелі ўдзельнікі канферэнцыі з розных краін, і было цікава назіраць за тым, як прадстаўнікі розных народаў і традыцыі па-рознаму рэагавалі на адну і тую ж сітуацыю. Напрыклад, Каха прапанаваў тост за жывых бацькоў, і мы апусцілі вочы, даючы тым самым зразумець яму, што нашы бацькі памерлі. Ён тут жа ўсё зразумець і вырашыў падправіць сітуацыю: сказаў, што будзем узгадваць адначасова і жывых, і памерлых. Мы зусім па-іншаму адрэагавалі на ўдакладненне. Каха працягнуў свой кілішак, каб чонкуца з намі. Мы адхілілі гэтую прапанову, адзначыўшы, што ў нас у такім выпадку не прынята чакацца. І тут да нашага дыялогу падключыўся гоцьц з Малдовы, які заўважыў, што ў іх увагуле пасля захаду сонца не прынята падымца кілішак і прамаўляць тосты пра памерлых. Шэраг узгаданагага сітуацыя выраза на сведчыць пра тое, што ў кожнага народа існуюць свае традыцыі рытуальнага дыялогу з продкамі, свае прадпільні правядзення цырыманял іх ушанавання. Хочацца сказаць некалькі слоў пра тое, якое месца займалі востеньскія Дзяды ў свядомасці беларусаў і ў структуры сакральнага традыцыйнага календара.

Па-першае, адразу ж напрошваецца параўнанне назваў двух асноўных святаў у нашым святочным календары: вясная Радаўніца і востеньскія Дзяды. Некаторыя навукоўцы схільныя лічыць Радаўніцу святкам ушанавання перш за ўсё тых, хто памёр за апошні год. Насамрэч гэта не зусім так, калі паглядзець на змест гэтага свята і на стаўленне людзей да яго. Радаўніца адзначаецца на дзевяты дзень пасля Вялікадні і фактычна распачынае складаны і працяглы земляробчы цыкл беларускіх сялян. Тых, каго Маці-Зямля прымае на вечны спаць, для каго становіцца не толькі прытулкам радавой памяці, але і месцам ачышчэння, між пакалення паянны, глыбокага ўнутранага пакаяння і ўзвышэння да Нябёсаў. Чалавек сам па сабе і моцная, і слабая істота адначасова, ён можа як праславіць, так і зняславіць свой род. У сваю чаргу род — гэта вавілонскія жорны, якія знітоўваюць у адно целае прадстаўнікоў розных пакаленняў і этнасаў, таму ён заўсёды моцны і скіраваны ў перспектыву. Радаўніца — гэта і ёсць адлюстраванне моцы радавога дрэва. Могілкі для беларуса таму і сталі цэнтрам сувету, што перад пачаткам земляробчых спраў мы прыходзім да продкаў па блаблаўленне. Зусім іншы характар маюць востеньскія Дзяды. Іх святкуюць дома, запрашаючы да сябе «святых дзядоў»: «Святых дзяды, завем вас: хадзіце да нас! Есць тут усё, што Бог даў, чым толькі хата багата. Просім вас: ляжце да нас!». Востеньскія Дзяды больш «вузкія» па характары гістарычнай памяці. Звычайна стол, за якім сядела, абедала або вяротава сям'я, ставілі ў кірунку ад паўночнага да паўднёвага, а вост

на Дзяды, наадварот, ставілі пад балькай так, каб кожны з прысутных мог «прачытаць» скарчаную радавую кнігу: імёны тых, хто на працягу года жыў у гэтай хаце, пісалі на той бальцы, што бліжэй да пакуці. Як правіла, жывыя згадвалі свой род да пятага калена: дзед, які сядзеў на чале святочнага стала, расказваў сваім унучкам як мінімум пра свайго дзеда. Запрашэнне «дзядоў» мела адначасова і рэалістычны, і сімвалічны характар. Сам прынцып пасадкі ўдзельнікаў памінальнай бяседы быў выключны: толькі на востеньскія Дзяды члены сям'і сядзелі так, каб не дэкарацыйна адна ад аднаго. Меркавалася, што паміж жывымі трэба пакінуць месца для запытаных душ продкаў. Для іх на стол клалі і сваеасобівае рытуальнае ахвяраванне — кавалачкі страў, якія падаваліся на стол. Па-другое, Дзяды мелі глыбінны філасофскі сэнс. Калі на Радаўніцу вавілонская талачка віравала, таму што сваю справу рабіла востнае абуджэнне, то на Дзяды панавалі філасофскія настрэй, няспешнасць, стрыманасць. Дзед (найстарэйшы член сям'і) імкнуўся гаварыць з продкамі мовай узвышаных катэгорыяў, імкнуўся пераканаць іх у тым, што сённяшнія прадаўжальнікі роду захоўваюць памяць аб іх, ганарыцца імі, абараняючы іх традыцыі і звычкі. Дзед вёў гаворку з Вечнасцю, падчас якой радавая генетычная памяць роду паступова пераплаўлялася ў гістарычную памяць усяго народа. Менавіта так, таму што адначасова з дзедам кожны член сям'і думаў пра свае стасункі з продкамі і жывымі. А яшчэ, на наш погляд, Дзяды неслі ў сабе моцны выхавальны патэнцыял. Малодзе пакаленне ведала: любі бяспрыстыны ўчынак

можна будзе адмаляць дома ў апошні дзень Масленіцы. У Даравальную нядзелю, калі бацька зойме месца пад абразамі, кожны з дамачадцоў стане перад ім на калені і будзе прасіць прабачэння. Пры гэтым наша традыцыя забараняла адмоўчы каму-небудзь у гэтым жаданні. А вост у дачыненні да продкаў існавалі больш жорсткія законы. Жывыя маліліся, прасілі паразумення, даравання... Аднак «у адказ» ім было толькі філасофскае маўчанне, за якім стаяў шырокі спектр магчымых варыянтаў. У востеньскія Дзяды вучаць не толькі захоўваць памяць аб сваім родзе, але і шанаваць яго як самую вялікую зямную каштоўнасць. Род паклікаў цябе ў гэты гістарычны час і ўсклаў адказнасць за сваё захаванне — адказнасць, ні з чым не параўнальную. За многія сотні тысяч гадоў існавання чалавека на Зямлі менавіта тут і цяпер Род прызваў вас стаць яго прадаўжальнікам. А мы гэтую гістарычную місію размяняем на сваркі, здрады, п'янства... І тады, калі нашы дарослыя дзеці не могуць нарадзіць сваіх дзеткаў, ні з малітвай звяртаюцца да Бога — каб ён «падкрэптаваў» нашу долю, дараваў грахі. Бог бацьчы і ведае усё, аднак пачынаць прасіць даравання трэба з тых, хто стаў каля вытокаў вашага роду. Сімвалізм востеньскіх Дзядоў, дарэчы, скіраваны толькі ў заўтрашні дзень. Якімі фарбамі будзе расквачана жыццё наступнага прадаўжальніка вашага роду, цалкам залежыць ад глыбіні спасціжэння рытуальнага дыялогу на Дзяды, ад вашага жадання сёння і тут не заплямляць памяць роду. Таму ў святочны дзень востеньскіх Дзядоў накрыйце святочны стол, пастанце няцотную колькасць страў, запаліце грамічную свечку, пакладзіце на стол сямейны альбом і ўспомніце добрым словам усіх прадстаўнікоў вашага роду. Папрасіце, каб яны маліліся за вас, жывых, каб даравалі памылкі і ганарыліся тым, што іх род працягваецца. І так будзе да веку. У дзень светлай памяці, у памінальную суботу ўздадайце імёны сваіх родных і блізкіх, знаёмых і суседзяў, сяброў і калегаў працы, усіх тых, хто загінуў або сканаў без усялякіх звестак, усіх тых, за каго ніхто і ніколі не памоліцца, не выг'е чарку, да каго не прыйдзе на паклон да магільні. Памінаць усіх, хто некалі жыў на Зямлі! Аксана КАТОВІЧ, Янка КРВК

ДЗЯДЫ, ЯКІЯ НАС ВЫЗВАЛЯЛІ

(Заканчэнне. Пачатак на 1-й стар.)
ДАЛЁКАЯ ДАРОГА З КАЗАНІ

52-гадовы татарын Айрат Галівулін прыехаў у Оршу, каб наведзець магільню свайго дзеда Самігулы Галівуліна. Айрат ужо быў тут аднойчы, але хацеў, каб і яго сын Дамір убачыў свя-

Той самай 33-й арміі, якая адной з першых панесла ці не самыя вялізныя страты асабовага складу. Восенню 1943 года ў ходзе Смаленскай аперацыі Чырвоная Армія выйшла на усходнюю рубяжы Беларусі, дзе сустрэла жорсткі адпор варажых войскаў. Камандаванне імкнулася любым коштам прарваць лінію фронту, не шкадуючы нікога і нічога. Смяротнае краварапіццё ішло хаваны ў «Рыленках» — мемарыяльным комплексе на самай мяжы Беларусі і Расіі. Пасля вайны палеглых на тэрыторыі Дубровенскага раёна з невялікай брацкай пахавання перанеслі ў брацкую магільню каля вёскі Рыленкі. Многія імёны памылкова згубіліся і страціліся. А Галівуліным пашанцавала: імя іх роднага чалавека было адліта на адной з 164 пліт мемарыяла.

Што яны ведалі пра роднага чалавека, калі ехалі з расійскай зямлі, шодра палітую крывёю салдатаў многіх нацыянальнасцяў? Бадай нічога, апроч таго, што Дарафей Панізаў быў прызваны на фронт у 1943 годзе. Ды з паведамлення ў пахаванцы пра тое, што памёр ад ран у аршанскім шпіталі 31 ліпеня 1944 года і пахаваны ў магільні № 31. Дзе быў той ваенны шпіталь і тая магільня, ніхто ім дакладна патлумачыць не мог. У той час, калі на аршанскіх могілках ствараўся мемарыял, усё нумарныя пахаванні былі знесены ў адну вялікую брацкую магільню. Удава Дарафeya Панізава Аляксандра, якая таксама збралася прыехаць у Беларусь, але так і не здзейсніла гэтай павядкі, пражыла 93 гады, перажыўшы 46-гадовага мужа (столькі яму было, калі загінуў) роўна ўдвай. Разам з Таццянай Іванюшынай у Оршу прыехаў яе ўнук

Алі, яшчэ тры браты пайшлі на вайну, і два з іх таксама праралі без вестак. Але ў 2007 годзе ў Казахстан прышла нечаканая вестка: знойдзена месца гібелі і пахавання Алі Маданава. Гэтую вестку даслаў пошучкавы клуб «Русічы». Няроста было пакінуць усё справы і паехаць у Беларусь, перадаваць яшчэ шлях амаль у тры тысячы кіламетраў. Але цяпер, адгукнуўшыся на прасьбу, прыехалі ў нашыя ўдзелы ў 25-годдзі стварэння клуба, Жайлыкан прыехаў у Оршу. Разам з ім прыехала Кайсын Хаўсава, нявестка загінуўшага Алі Маданава. Свайго свёкра яна бачыла толькі на даваенных фотакартках (гэтыя карткі яна захапіла з сабой). Марыў прыехаць у Беларусь на магільню свайго бацькі і муж Кайсын, але ён памёр чатыры гады таму. І вось толькі цяпер, амаль праз сем дзесяцігоддзяў, на ўскраіне беларускай вёскі Кудавая нарэчыце адбылася гэтая цяжкая і доўгачаканая сустрэча. Жайлыкан і Кайсын прывезлі на магільню роднага чалавека па жменьцы казахскай зямлі. У слыхаз 76-гадовай жанчыны было столькі горчы ад неперажытай крыводы за страты, якія ёй прынесла вайна, за пакуты

слухалі гісторыю адкрыцця 58 імянаў палеглых воінаў, сярэд якіх быў і малодшы лейтэнант, камандзір узвода 36-гадовай Алі Маданава. Распаўядаў кіраўнік клуба «Русічы» Рыгор Шарай: «Родны радавога Ільі Меркітанава, пра якога паведамлялася ў пахаванцы, звярнуўся ў Дубровенскі райваенкамат, але там пра вёску Кудавую Засценка, дзе загінуў баць, нічога не ведалі. Вёска Кудавая аказалася ў Аршанскім раёне. «Русічы» правялі пошукі і сапраўды пацвердзіліся, што на краі гэтай вёскі захаваліся амерыскае воінскае пахаванне. Далейшая праца ў Падольскім ваенным архіве прарпала свет на больш поўную гісторыю гібелі апошніх воінаў 427-га стралковага палка. Высветлілася, што ў ноч з 25 на 26 чэрвеня 1944 года 427-ты стралковы полк 192-і стралковага дывізія 31-й арміі 3-га Беларускага фронту прарываў нямецкую абарону ў 600 метрах на захад ад вёскі Кудавая Засценка. Да горада Оршы засталася ўсяго тры кіламетры. Загінуў у гэтых стралковах полк. А гэта ж была толькі трэцяя наступальная ноч аперацыі «Баграціён»... У 2004 годзе пры ўдзеле выхаванцаў клуба «Русічы» брацкая магільня ў вёсцы Кудавая была прыведзена ў належны стан, усталёвана пліта з імёнамі усіх загінулых.

Цяпер у клубе каля 100 чалавек, сярэд якіх навучэнцы гарадскіх школ, каледжаў і нават студэнты ВНУ. Напрыклад, студэнтка Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта Кацярына Вярэм'ева, якая ў клубе ўжо 4 гады. За актыўную ваенна-патрыятычную працу, захаванне гістарычнай памяці і пошучкавую дзейнасць яна ўзнагароджана расійскімі медалімі «За вернасць абавязку і Айчыне», адзначана падзякамі ад Беларускай Праваслаўнай Царквы, дыпломам вядомых расійскіх грамадскіх арганізацый, дыпломам ЮНЕСКА. Цяпер Кацярына з'яўляецца намеснікам старшын клуба. Чвэрць стагоддзя таму і мне самому давялося ўдзельнічаць у некалькіх пошучкавых экспедыцыях разам з «Русічамі», бываць на перазахаваных і мемарыяльных комплексе «Рыленкі», на якім, па розных звестках, пахавана амаль 20 тысяч воінаў чырвонаармейцаў. Кажу «амаль», таму што гэтыя звесткі недакладныя. Дакладнага падліку няма. Ніколі не сатрацца з памяці паліны сярод дубровенскіх балот, на якіх былі выкладзены астанкі дзяцяцкаў непалахаваных і невядомых воінаў, выкапаныя падлеткамі з «Русічаў». Не забываюцца слёзы жанчыны з Украіны, яка, упершыню трапіўшы ў Рыленкі, цалавала абеліск з імем не бацькі. І працяглы гудзі электрычак і цягнікоў, якія кожны раз спынялі хаду каля «Рыленкаў».

ХТО ВЫ, «РУСІЧЫ»? Аршанскі ваенна-патрыятычны клуб «Русічы» створаны 5 мая 1988 году рашэннем педагогічнага савета прафесійна-тэхнічнага вучылішча № 110. Ініцыятарам быў выкладчык гісторыі Рыгор Шарай. Цяпер клуб адносіцца да аршанскага Цэнтра фізічнай культуры, турызму і краязнаўства дзяцей і моладзі, уваходзіць у Беларускае асацыяцыю клубам ЮНЕСКА. Пачынаў з пошучкавай работы і першую экспедыцыю ў месцах

бабё правёў ужо ў маі таго ж года. Адразу былі знойдзены астанкі 11 невядомых байцоў. На працягу 1988—1994 гадоў «Русічы» здзяйснялі штогод па 6-7 пошучкавых экспедыцый на тэрыторыях Аршанскага і Дубровенскага раёнаў. Сёлета «Русічам» споўнілася 25 гадоў. За гэты час з аконных магільняў брацкіх імі было перазахавана 1200 салдат і афіцэраў Чырвонай арміі. А яшчэ, працягуючы, архіўнымі дакументамі, «Русічам» удалося ўстанавіць шэсць тысяч (!) раней невядомых прозвішчаў. А дшукаваць астанкі воінаў — гэта толькі пачатак шляху, — кажа Рыгор Шарай. — Не менш важная і складаная работа — па захаванні прадметна (медалі, на розных звестках, пахавана падліпка 192-і стралковага дывізія 31-й арміі 3-га Беларускага фронту прарываў нямецкую абарону ў 600 метрах на захад ад вёскі Кудавая Засценка. Да горада Оршы засталася ўсяго тры кіламетры. Загінуў у гэтых стралковах полк. А гэта ж была толькі трэцяя наступальная ноч аперацыі «Баграціён»... У 2004 годзе пры ўдзеле выхаванцаў клуба «Русічы» брацкая магільня ў вёсцы Кудавая была прыведзена ў належны стан, усталёвана пліта з імёнамі усіх загінулых.

ты кучочка беларускай зямлі. 21-гадовы студэнт не хаваў пацужыя: пазедка ў Беларусь стала вялікай падзеяй яго жыцця — ад гонару за свайго адважнага прадзеда-аборона, сапраўднага героя, за тое, што імя яго выкраслена з ліку невядомых і пазначана на абеліску. Хоць і адольваў смутак, што прадзед лажыць за тысячы кіламетраў ад роднай зямлі. Айрат і Дамір прыехалі з Казані. Яны ўжо ведалі, што Самігула Галівулін быў на вайне ад самага яе пачатку, што ў 1941-м яму споўнілася 30 гадоў. Ён быў наводчыкам гарматы-саракапятка, быў тройчы паранены. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі і Айчынай вайны, медалём «За адвагу». Служыў у 67-м артылерыйскім палку 15-га гвардзейскага стралковага корпуса 33-й Арміі Заходняга фронту.

літаральна за кожны метр зямлі. Свой апошні ліст з фронту, у якім паведамляў, што знаходзіцца на перадавоў, артылерыст адаслаў 23 лістапада 1943 года. Больш ніякіх звестак пра яго не было. Ажно цэлых 65 гадоў, да часу, пакуль лёс не звёў Айрата Галівуліна з аршанскім клубам «Русічы». Дзякуючы пошучкавай працы «Русічаў» стала вядома, дзе, калі і пры якіх абставінах загінуў Самігула Галівулін, дзе ён пахаваны. Яшчэ ў 1993 годзе падчас раскопак «Русічы» знайшлі месца гібелі камандзіра батальёна капітана Мікалая Загарулькі, які загінуў 3 снежня 1943 года. Высветлілася, што ў той дзень загінула ўсё падраздзяленне, у тым ліку і татарыні з-пад Казані Самігула Галівулін. Спачатку воін быў пахаваны на месцы гібелі, пазней перапа-

ЁН ВЫЗВАЛЯЎ ОРШУ І БЕЛАРУСЬ Таццяна Іванюшына, 55-гадовая жыхарка пасёлка Дуброўка Бранскага воўласці, і яе стрыечныя браты Віктар Ламакаў і Уладзімір Панізаў прыехалі на магільню дзеда Дарафeya Цімафеевіча Панізава. У 1985 годзе Віктар Ламакаў ужо наведваў Оршу разам з маці — дачкой Дарафeya. Але тады знайсці апошні прыстанак воіна ім не ўдалося. Праз шмат гадоў за пошукі ўзялася сама Таццяна, ёй удалося выйсці на клуб «Русічы». Доўгая карпатлівая праца дала нарэчыце вынікі, і месца пахавання было знойдзена. І вось нашчадкі стаяць каля дзедавай магільні, упершыню за

Кайсын Хаўсава і Жайлыкан Маданаў на брацкай магільні ў в. Кудавая, у іхніх далюнях казахская зямля.

безбацькоўскага дзяцінства, за ўсё сваё зямлякоў, што шодра палілі крывёю расійскія і беларускія зямлі. За свайго свёкра Алі, на магільню якога яшчэ ніхто дагэтуль не пранарніў нивоўнай слызінкі. І ад пачуцця выкананага перад мужам абцяжана прыехаць сюды. Якімі хвалюючымі і адначасова радаснымі былі хвіліны, калі Жайлыкан і Кайсын

Але найбольш мне ўражавала наймавернае ўпэўненасць Рыгора Шарая — наземнага кіраўніка «Русічаў», што не сотні, а тысячы невядомых імёнаў будуць абавязкова вернуты з няхыту. Ён не мог спакоіна глядзець на тое, што ў палях аршанскага Прыдняпроўя і ў багнэ дубровенскіх балот дагэтуль застаюцца ляжаць ахвяры, многіх з якіх і цяпер чакаюць з вайны.

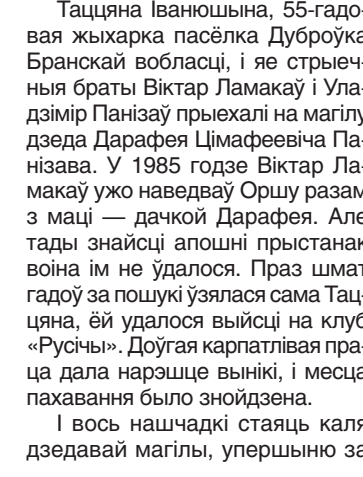
Кіраўнік клуба «Русічы» Рыгор Шарай і яго намеснік Кацярына Вярэм'ева ўсталююць шыльд з імёнамі раней невядомых воінаў у мемарыяле «Рыленкі».

Айрат і Дамір Галівуліны каля надмагілля з дзедавым прозвішчам у Рыленках.

Нашчадкі Дарафeya Панізава адзначылі сустрэчу з дзедам на рускіх звычкі — з чаркай.

Кайсын Хаўсава і Жайлыкан Маданаў на брацкай магільні ў в. Кудавая, у іхніх далюнях казахская зямля.

Жыхар казахскага горада Уральска Жайлыкан Маданаў ужо не спадзяваўся знайсці месца пахавання свайго дзядзькі-франтавіка Алі Маданава. Таму што ў іх сям'і, акрамя

Даваенны партрэт Алі Маданава.

Кіраўнік клуба «Русічы» Рыгор Шарай і яго намеснік Кацярына Вярэм'ева ўсталююць шыльд з імёнамі раней невядомых воінаў у мемарыяле «Рыленкі».

Аляксандр і Жайлыкан Маданаў каля магілы свайго свёкра Алі ў в. Кудавая.

Аляксандр і Жайлыкан Маданаў каля магілы свайго свёкра Алі ў в. Кудавая.